

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА

Станіслав СІВАК

Copyright © 2000

Суспільна проблема: визначення оптимальних соціально-культурних умов саморозвитку особистості у системі її професійної підготовки.

Мета статті: окреслити теоретичні засади конструювання процесу розгортання смислового поля особистісного зростання спеціаліста у контексті його психолого-педагогічної підготовки.

Авторська ідея: життєвий світ цивілізаційно та професійно компетентного спеціаліста конструюється за законами саморозбудови, смисловими центрами якого є екзистенційне та функціональне “Я”; звідси психолого-педагогічна підготовка є інструментом такого конструювання, що працює у діалоговому режимі достойної комунікації людини і світу, з виходом у постійне трансцендування.

Сутнісний зміст: обґрунтовується методологічна, теоретична, технологічна та практична оцінка складових конструювання психолого-педагогічної підготовки майбутнього спеціаліста економічного профілю; пропонуються загальні підходи до визна-

чення змісту, форм та методів засвоєння предметів психолого-педагогічного циклу, що може бути використане як принцип при розробці навчальних програм з “Основ психології і педагогіки”.

Ключові слова: *парадигма освіти, психолого-педагогічна підготовка, компетентність, онтологія людини, екзистенційне та функціональне “Я”, трансцендування, особистісне зростання.*

Процеси трансформації українського суспільства випали на завершальні роки двадцятого століття і характеризуються багатоплановою кризовістю: соціально-політичною, господарсько-економічною, а відтак критичним протистоянням парадигм суспільно-особистісної діяльності. Очевидним є факт загальної непідготовленості ні українського суспільства, ні його владної еліти до таких глобальних змін. Повсюдно сповідуваний імператив виживання не може стати адекватною відповіддю на виклики часу.

З сумом розглядаючи сьогодні, плекаємо надію на те, що в стінах сучасної вищої школи зростають спеціалісти, здатні гідно розв'язувати проблеми наступного століття. Щоб ця надія не обернулась ще одним розчаруванням слід здійснити спробу визначення орієнтирів поступу освіти і, відштовхуючись від цих орієнтирів, окреслити місце психолого-педагогічної підготовки у структурі професійного зростання спеціаліста.

Далі будемо намагатися слідувати вимогам так званого “методологічного квадрату”, коли аналіз складних проблем послідовно проробляється в системі МЕТОДОЛОГІЇ – вчення про науковий метод пізнання, засоби перетворення дійсності; ТЕОРІЇ – системи наукових принципів, положень, ідей, закономірностей, що дає пояснення явищам дійсності; ТЕХНОЛОГІЇ – достатньо повного описання способів виробництва наукових знань і реалізації наукових програм; ПРАКТИКИ – діяльності із застосування індивідом наукових знань у повсякденному житті [6]. Слід погодитися з А. Фурманом, який пише: “... Якщо поза увагою залишається бодай одна з цих сфер духовного виробництва, тоді наукове дослідження втрачає цілісність” [6, с. 22].

Стрижнева ідея, яку виокремлюємо серед обширу теоретичного матеріалу, полягає в тому, що “альфою та омегою освітньої стратегії у новому столітті є концепція життєтворчості, ідея плекання людини як суб'єкта власного життя і долі” [4]. Викладач психології, на нашу думку, знаходиться у центрі розв'язання проблем становлення особистості як суб'єкта і стратега життя, гідного людини. Отже, звернення до проблем

особистісного зростання майбутнього спеціаліста і забезпечення цього процесу засобами психології як навчального предмету цілком виправдане.

Сучасна психолого-педагогічна література, відображаючи намагання позначити сутнісні зміни в освіті, насичена низкою неповно теоретично обґрунтованих понять на кшталт “інноваційна освіта”, “критична” та “демократична педагогіка”, “педагогіка діалогу”.

Все це розмаїття, на думку К. Корсака, унаочнює факт поступового усвідомлення і практичного втілення тези про “необхідність служіння освіти не анонімній державі, а громадськості через належне врахування під час виховання і навчання інтересів та прав кожного громадянина” [2]. Зазначена теза оформлюється сьогодні у так звану критично-креативну (трансформаційну) парадигму освіти, головна смислова ідея якої полягає у розумінні навчання як скерованої діяльності для розвитку вільної особистості, формування в неї критично-креативних навичок і здатності до інноваційної діяльності на основі сучасної системи гуманітарно-демократичних цінностей.

Такий підхід до системи професійної підготовки спеціаліста дає можливість подолати менталітет “добре навченої безпорадності, яка діє за наказом та в межах визначених функціональних обов'язків” [2]. На зміну, на думку дослідників, має прийти так звана цивілізаційна компетентність, що містить вісім великих груп відповідних складників, або, за П. Штомпом, “культур”. Мовиться про: РИНКОВУ КУЛЬТУРУ – підприємливість, винахідливість, дисципліну, культ праці і гордість за її

виключно якісне виконання; ПРАВНИЧУ КУЛЬТУРУ – визнання верховенства законів і усвідомлена потреба їх беззастережного виконання, обстоювання рівності громадян у їхніх правах, повага до свободи і відкритості; ДЕМОКРАТИЧНУ КУЛЬТУРУ – активність, мобільність особи, громадянська позиція, повага до рішень, які приймає більшість, піклування про справи громади; КУЛЬТУРУ ДІАЛОГУ – толерантність, сприйняття різних форм плюралізму, вміння цивілізовано обстоювати власні переконання перед опонентами; ОРГАНІЗАЦІЙНУ КУЛЬТУРУ – раціональне адміністрування, ефективний менеджмент, поважне ставлення до часу та вміння використовувати його ощадливо; ТЕХНОЛОГІЧНУ КУЛЬТУРУ – вмиле і безпечне використання технічних засобів, раціональне співіснування з техносферою і критичне ставлення до неї; ЕКОЛОГІЧНУ КУЛЬТУРУ – знання законів екології, вміння і бажання гармонічно взаємодіяти з довкіллям, діяльність на користь збереження біосфери; КУЛЬТУРУ ЩОДЕННОГО ЖИТТЯ – повага до інших осіб, навички співжиття, готовність надати допомогу, турбота про естетику оточення, персональна охайність.

Відмова від адаптаційної парадигми це, як бачимо, з наведеного переліку, кроки до освіти європейського зразка, що у навчанні орієнтується на загальні, ключові, базові, фундаментальні, крос-навчальні вміння. Для виховання таким орієнтиром є поступова відмова від надмірного етно- і націоналізму, нетолерантності та ксенофобії, подолання демократичної та професійної некомпетентності,

яка притаманна громадянам ексоціалістичних країн, формування української молоді на національних і водночас культуродайних канонах.

Отже, перехід від адаптаційної парадигми до трансформаційної – це факт творення нового смисло-освітнього соціокультурного поля суспільства (*див. табл.1*).

Така докорінна ломка поглядів на самі основи життєустрою потребує переглянути онтологічну ситуацію людини у вимірах виклику часу. Одним з таких викликів є зростання ролі людини як творця соціального світу і як архітектора свого індивідуального життєвого проекту. Для цього розглянемо основоположні конструкти онтології людини

“ВИКЛИК ЧАСУ” У КОНСТРУКТАХ ОНТОЛОГІЇ ЛЮДИНИ (за В.Г. Несторенком, 5).

КОНСТРУКТ перший – “Людина і світ”.

ІМПЕРАТИВ – “Пізнавати, щоб більше могли. Більше могли, щоб більше діяти. Більше діяти, щоб повніше існувати” (П’єр Тейяр де Шарден).

ГОЛОВНІ ІДЕЇ

– Світ є, а тому обертається щодо індивіда певною примусовістю. Людина, хоч і вільна обирати “бути” чи “не бути”; зорієнтувавшись на життя, вона вже не вільна вибрати світ, а разом з тим і своє місце у ньому. Відтак життя людини має трагічний характер (Ортега-І-Гасет);

– Людина живе у множинному світі, який даний їй у смислах, саме тому світ є реальністю, що виділена і поєднана в цілісності за допомогою системи значень і смислів; бути людиною означає жити у світі (Мартін

Таблиця 1.
Зіставлення освітніх парадигм XIX-XX століття (за К. Корсаком — 2, с. 20)

Основні риси адаптаційної (класичної) парадигми в освіті	Основні риси критично-креативної (трансформаційної) парадигми в освіті
1. Орієнтація на формування слухняного і навченого виконавця	1. Орієнтація на формування вільної людини, здатної до критичного аналізу і розв'язання багатоаспектних проблем, самостійної діяльності у швидкозмінному демократичному суспільстві
2. Пріоритет інтересів держави (владних еліт) у вихованні та навчанні	2. Пріоритет інтересів суспільних груп та окремої особи у вихованні та навчанні
3. Домінування передачі знань пасивному загалу учнів і студентів та ідеал формування спеціаліста з енциклопедичними знаннями в царині визначеної наперед діяльності	3. Активна і діяльнісна форма спільного навчання через об'єднання зусиль вихованців та викладачів з метою формування переважно критично-креативних здібностей молодого громадянина як людини "відповідальної," здатної розв'язувати особистісні і глобальні проблеми
4. Домінування постулату – "учень – чистий аркуш" і застосування уніфікованого безальтернативного виховання і викладання, нехтування думкою і побажаннями учнів тощо	4. Вчення про людину як складну й багатовимірну сутність, застосування у вихованні та навчанні людинознавства кінця XX ст., участь молоді у визначенні форм, змісту і методів навчання
5. Авторитарна педагогіка та централізовано-бюрократичний тип управління як системою освіти, так і кожним окремим навчальним закладом	5. Гуманістична парадигма, неавторитарний тип управління освітою, панівна роль громадськості в освітній політиці вирішення головних питань діяльності кожного окремого закладу освіти
6. Домінування у навчанні й вихованні принципу "від минулого до сучасного" за умов засилля демагогії, етноцентризму і "себезіставлення" з кінцевою метою, яка визначена державою (владною елітою), скам'яніння традицій, сакралізація й відтворення існуючого ладу, поділ світу й неможливість відвернення глобальних загроз довікллю	6. Застосування на вищих рівнях освіти принципу "від майбутнього до сучасного", вільний доступ до правди, підготовка молоді до інноваційної діяльності і неперервної самоосвіти, трансформації суспільства й збереження природного довіклля через утворення і формування "людства як здатної до усвідомлених дій реальної єдності"

Гайдегер);

— Можливі три варіанти сумірності людини: 1) світ за своїми масштабами перевершує масштаб людини; звідси ставлення до нього оформляється як СТРАЖДЕННІСТЬ; 2) людина певним чином переважає світ, тому ставлення об'єктивується як ДІЯЛЬНІСТЬ; 3) людина і світ пере-

бувають у стані рівноваги, що породжує ставлення до світу як СПОГЛЯДАЛЬНІСТЬ, або СПІЛКУВАННЯ. Отже, маємо три альтернативи прилучення до буття: стражденність, безмежна техногенна експансія, існування поряд з людиною незалежного від неї буття – екологічне мислення і ставлення до світу з чіткою уста-

новкою на збереження. При цьому спілкування – сутнісна складова ставлення до світу, як конкретизується у діалозі культур, народів, цивілізацій (Михайло Бахтін).

КОНСТРУКТ другий – людина і суспільство.

ІМПЕРАТИВ – життєве призначення людини – бути особистістю, це її обов'язок перед власною долею та іншими людьми; достойне людське співбуття завжди зорганізоване за принципом солідарної відповідальності.

ГОЛОВНІ ІДЕЇ.

– Людське буття здійснюється як співбуття, де будь-яке достойне життя є зустріч (Мартін Бубер).

– Ідея наявності в суспільстві двох форм і способів вияву і реалізації громадянських інтересів – власне держави та громадянського суспільства; саме ці витoki громадянського життя, взаємодіючи між собою визначають форму і спосіб внутрішнього влаштування суспільства.

– Громадянське суспільство діє в межах культуротворчого цілого як спонтанно-творче начало, а держава – як начало стабілізуюче; при цьому механізмом поєднання головних смислових структур соціального цілого є ПРАВО (Семен Франк): “Демократія є не влада всіх, а служіння всіх”.

– Народ як певна культурна спільність людей, яка виникає на ґрунті споріднених для неї життєвих смислів і стверджується як суб'єкт творення спільного для всіх і визнаного всіма за свій життєвий простір; смисловий ряд “особистість – народ – людство” позначає соціальне у його найповнішому вияві.

– Тільки те суспільство, де вищим смислом є людська особистість, мож-

на вважати досконалою формою організації людського співбуття.

КОНСТРУКТ третій – людина і світ історії.

ІМПЕРАТИВ – до минулого – вдячність, до сьогочасного – дія, до майбутнього – відповідальність.

ГОЛОВНІ ІДЕЇ.

– Здійснення людського співбуття означає структурування його як у деякому смисловому просторі, так і в часі, історичність – це діяння в часовому вимірі, коли найяскравішим досягненням людського буття є сама історія.

– Історія належить тому, хто живе потрійно: як бажуюча і діяльна, зберігаюча і шаноблива, страждаюча і волествердна істота (Фрідріх Ніцше).

– Дійсною умовою достотності людського буття має бути взаємовідповідальність історії і людини: людиновимірність історії та історичність людини.

– Свобода як вияв сенсу історії – це можливість для людини як суб'єкта розуму, волі й дії стверджувати свою гідність у світі; при цьому супровідною щодо свободи в історії є ідея рівності, а спільним ґрунтом їх поєднання – рівність у свободі, адже свобода – показник сутнісного визначення людини, за яким усі люди рівні між собою.

– Солідарність людей у свободі є умовою переходу суспільного прогресу в нову якість, коли досягається вищий рівень справедливості; до того ж через свободу та інші загальнолюдські цінності та їх реальне здійснення відбувається збагачення смислу самої історії.

– Послідовне розв'язання проблеми сенсу історії підводить до визна-

чення історичних смислів, які відіграють роль орієнтирів у сучасній цивілізаційній ситуації, щонайперше це концепція демократичного способу життя і відповідної організації суспільного устрою.

— Толерантність – смислове продовження індивідуальної свободи та ефективний принцип організації соціального життя.

— Толерантність – необхідна умова рівноправної комунікації, загальною формою якої є діалог як обмін смислами, за якого відбувається творення взаємності у формі солідарності; звідси популярність ідеї солідарної демократії.

— Ненасильництво – найбільш адекватний сучасній глобальній ситуації метод солідарних дій людства, втілення якого спрямоване на його виживання.

— Цілісність потоку культурних смислів забезпечується історичною солідарністю: з генерацією батьків як синівство, з генерацією сучасників як братство, з генерацією дітей як батьківство (Микола Федорів). Отже, сучасна соціальна стратегія має таку смислову послідовність: свобода – толерантність – визнання цінності багатоманітного – солідарність – ненасильництво – відповідальність.

КОНСТРУКТ четвертий – людина і світ природи.

ІМПЕРАТИВ – немає життя більшого чи меншого, кожне – рівноправне.

ГОЛОВНІ ІДЕЇ.

— Те, що робить природу світом для людини і визначає смисл – це її субстанційність, здатність до самостворення і самотворення.

— Через смислову незалежність щодо людини природа може бути пев-

ною точкою відліку історії, девіз: “учись у природи!”

— Благоговіння перед живим як найзагальніша засада моральності: добро як діяння спрямоване на збереження й удосконалення буття: “Я є життя, що живе серед життя, яке теж хоче жити” (Альберт Швейцер).

— Новий гуманізм як загальна стратегія змін ціннісних організацій цілого людства і кожної окремої людини; самозбереження загального та одиничного відбувається через самозміну.

КОНСТРУКТ п'ятий – людина і світ культури.

ІМПЕРАТИВ – “Наше призначення – бути посередником між генераціями, царинами культури, традиціями” (Річард Роті).

ГОЛОВНІ ІДЕЇ.

— Людське життя підлягає дії двох протилежних імперативів – культури і життя. Людина як жива істота, покликана творити благо за людьми, життєдайними законами: “Життя повинне бути культурним, але й культура зобов'язана бути життєдайною” (Ортега-І-Гасет).

— Культура – це світ усіх дійсних людських смислів, вона запліднює життя достойними смислами: “Людяність і служіння людству постануть від культури” (Микола Реріх).

— Смисловим стержнем культури є свобода як готовність і здатність до самообмеження. Її культурне здійснення пов'язане з творчістю.

— Вільне творення добра й зобов'язаність чинити добро єднаються в мораль – ядро культури.

— Особистість є такою формою людського буття, в якій реально здійснюється синтез культур, що створює дієвий соціальний механізм її саморозвитку.

Таблиця 2
Модуси людського буття (за Е. Фромом)

Параметри порівняння	Посідання	Буття
У процесі спілкування	Прагнення довести своє, нав'язати свою думку, взяти гору	Прагнення творити бесіду, прихильність як витвір життя, насолода взаємністю
Стосовно знання	Набувати знання, збільшувати їх обсяг, володіти ними	Знати, розуміти
Стосовно художніх творів	Прагнення схопити сюжет, узнати подієвий зміст твору	Проникнути у внутрішній світ твору, якомога повніше прилучитися до його смислів
Стосовно влади	Володіння владою, панування	Випромінювання влади

Зазначені концептуальні центри – обґрунтовують принципову проблемність буття людини. Філософський парадокс може бути сформульований так: чим більше людина дізнається про себе, тим ясніше вона усвідомлює, що не хотіла б (а, можливо, й нездатна) знати про себе все.

Отже, розгортання особистісного потенціалу на основі самоусвідомлення і самопізнання не просто складний, а принципово суперечливий процес. Долання суперечливості стає можливим, якщо взяти до уваги надзвичайну властивість людського буття: індивід – єдиний у світі носій надзвичайних можливостей, яка обертається на реальність через опанування образу бажаного майбутнього. Належне – це можливе, що я визначаю як необхідне, доцільне й бажане, спираючись на власний та сукупний людський досвід. Тому, “проростаючи у майбутнє” (Ортега-І-Гасет) шляхом цілепокладання, передбачення і прогнозування життєвої перспективи є

змога самовизначатися, зробити життя достойним.

Проте для прийняття рішення, щодо якості власного життя чи готовності до самовияву треба бути вільним: “бути людиною – це бути вільним” (Карл Ясперс). Саме свобода – універсальний спосіб ствердження можливісного виміру людського буття. Але ця теза вірна лише за умови розуміння свободи як самозбереження, а не як свавілля. У першому випадку маємо відмову від реалізації надто великих можливостей заради повноти втілення якоїсь однієї програми дій. При цьому процес і результат вибору перетворює можливість на дійсність. Надаючи перевагу одній з можливостей, індивід відкриває їй шлях у буття і водночас відповідає за повноту реалізації задуму, а, власне, й за свою долю, моральний учинок – перший крок у розгортанні самобуття особистості за схемою : буття – можливість – свобода – вибір – відповідальність. Наш власний погляд

на саморозгортання життєвого світу наочно відображає теоретична модель **(схема 1)**.

Реальний перебіг подій особистісного зростання, звичайно, не такий лінійний як на пропонованій схемі. Еріх Фром чітко це довів, описавши феномен “втечі від свободи”, тобто нездатність жити свободою і в свободі. Втеча від свободи живиться невмінням наповнювати життя смислом, ініціювати його. Це також і коливання між модусами “бути” і “мати”.

Е. Фромм позначає їх як буття та посідання. Під “буттям” він розуміє такий спосіб існування, “за якого людина не має нічого й не прагне мати, але є щасливою, продуктивно використовує свої здібності, перебуває у єднанні з усім світом” [5]. Принцип мати – це ствердження достотності буття шляхом експансії докільця, “загарбання” світу, що має на меті привласнення речей, знань, вражень, задоволень. За змістом ці модуси можна описати з допомогою **табл. 2**.

Неважко здогадатися, що саме обирає пересічна людина в епоху перехідного суспільного устрою часів первинного нагромадження капіталу. Позірна свобода, яка має в основі гонитву за багатством, речами, послугами, розвагами, обертається справжнім рабством, душевним неспокоєм, заклопотаністю від можливості втратити все набуте. Мова йде про таке життя, яке сповнене нерозв’язаними суперечностями, або, за визначенням Сартра, антиноміями, в яких теза та антитеза однаковою мірою можуть бути й обґрунтовані, і спростовані **(див. табл. 3)**.

Наведене смислове поле онтології буття людини є, на нашу думку,

благодатним підґрунтям для викладача психології, на якому він не тільки на словах, а й діяльнісно і вчинково може сконструювати особистісно зорієнтований освітній зміст. Проектування навчальних курсів з психології від програм до занять має бути насичене досвідною проблематикою і зберігати основні складові концепції життєтворчої стратегії особи, під якою слід розуміти “модель побудови і здійснення особистістю свого життя з урахуванням перспективи, в якій втілюються її основні цілі, суперечності між суспільними та індивідуальними інтересами, а також між завданнями та реальними можливостями їх здійснення” [4]. У такий спосіб викладач долає снобізм академічної психології, переходить до конкретно-ситуативних схем професійної практичної діяльності. При цьому він на навчальних заняттях використовує такі складові життєвої стратегії особистості:

1) Вибір вирішального для неї способу життя (“бути”, або “мати”), покликання як громадянина, професіонала, індивідуальності.

2) Розв’язання екзистенційних суперечностей (антиномій) існування, щонайперше невідповідності між функціональним “Я” та екзистенційним “Я” особи, зважаючи на те, що “сутність особистості та сутність людини відмінні одна від одної тим, що перша є спосіб, інструмент, засіб організації другої, а отже, отримує смисл та виправдання у ньому, тоді як друге у самому собі несе найвище виправдання [5].

3) Сприяння творенню особистості базових цінностей свого життя **(див. схему 1)**.

Таблиця 3
Антиномії людського буття (за Ж.П. Сартром) [5]

ТЕЗА	АНТИТЕЗА
Людина – це Бог, або принаймі розумна істота, яка хоче стати Богом, здійснює спроби стати ним	Людина – це марна пристрасть, нещасна істота без можливості виходу з нещастя
Людина є вільною, вона може все, її можливості безмежні	Людина не здатна реально змінити ситуацію й разом з тим несе на собі тягар відповідальності за події
Людина – сама собі творець	Всі проекти самотворення людини приречені на невдачу
Людина – творець нового, позитивного	У реальних змінах світу людина не знаходить можливості для власного розвитку
Людина повноцінно виявляє себе в будь-якій дії, бажанні, мисленневому зусиллі, почуванні	Будь-який огидний, або ганебний, вчинок також є виявом істинної людськості

Схема 1

Модель саморозгортання життєвого світу особи
Поле взаємності-цінності як сполучення індивідуальних людських світів

КОНСТРУКТИ БУТТЯ	1) Людина і світ	Особистість – буття, яке несе в собі спроможність до саморозбудови, котра реалізується у здатності до трансцендування	Я-функціональне	Базові життєві цінності	ТРАНСЦЕНДУВАННЯ
	2) Людина і суспільство			Життя – безумовна ствердність буття	
	3) Людина і світ історії			Здоров'я – життя, яке сполучене із свободою	
				Краса – вільний вияв досконалості	
				Користь – благо, яке стверджується у царині практичних інтересів і дій	
	4) Людина і світ природи		Істина – канон смислотворення, де здійснюється пізнавальне зусилля		
			Правда – це істина у поєднанні із справедливістю		
	5) Людина і світ культури		Я-екзистенційне	Добро – моральне благо	
				Святість – безпосереднє самозасвідчення блага	
				Свобода – благо, яке здійснюється через безпосередню самореалізацію людини	
Творчість – визнана за благо зверненість буття у майбутнє					
Традиція – визнане за благо минуле					
Діалог – достотна комунікація					

Опанування життєвою стратегією і діями для її здійснення збагачує особистість відомостями про власний внутрішній світ (потреби, мотиви, здібності, психологічні риси тощо), досвідом розв'язання внутрішніх суперечностей та гармонії власного психічного світу засобами розкриття потенційних особистісних ресурсів, відпрацювання оптимальної стратегії поведінки. Повнота самореалізації індивіда, його постійне особистісне зростання, за А. Маслоу, полягає у повноцінному використанні талантів, здібностей, можливостей” [5]. Постійне трансцендування особистості, прагнення вийти за межі власних потенцій є ключем до опанування достотним буттям.

Проектування навчального процесу за схемою життєвого проекту передбачає врахування благодатних меж зазначеного конструювання: від простого, що вміщує апробовані техніки побудови та здійснення долі, до творчого осмислення і втілення життєвих програм. Творче проектування – це поняття, що за змістом наближається до вже вживаного терміну “трансцендування”, може бути охарактеризоване як відкриття себе для себе: відхід від стереотипів у баченні та програмуванні життєвих подій у ситуаціях майбутнього, використання засобів та можливостей, які тільки народжуються і ще не зовсім очевидні для масового сприйняття, а також власних потенцій, які відкриваються у процесі смислотворення, реалізації особистісних ресурсів [5]. Отже, саме таке психологічне навчання, що знаменує можливості творчого проектування, має зайняти гідне місце у новій критично-креативній (трансформаційній) парадигмі освіти.

Серед складових життєвого проектування, на нашу думку, найбільш психологічно насиченим є такий елемент як формування образу “Я”, оскільки він відіграє роль системного смислового осередка навчальних курсів з психології, а тому окреслює методичні орієнтири їх розбудови. Аналіз літературних джерел вказує на три шляхи формування “Я-концепції”, а саме: 1) через практичні дії виявити і довести самому собі наявність тих чи тих здібностей, особистісних властивостей; 2) соціальне порівняння – проекція себе на інших людей, які значимі для індивіда; 3) саморефлексія.

Самопізнання як наскрізна дія життєвого проектування потребує особливої уваги. Якщо відійти від традицій космополітичної психології “говорити взагалі”, то слід погодитися з міркуваннями В. Юрченка про конкретний зміст перебігу в ментальному функціональному просторі самопізнання, яке, розгортаючись на тлі соціальної психіки, всотує так зване колективне несвідоме, що частково репрезентується в “міфах, легендах, казках, пареміях, релігіях, соціальній енергії соціуму” [7]. Способи такої репрезентації визначаються ментальністю етносу і духовними цінностями окремих його представників. Етнічна ментальність, за Юрченком, – це сукупність типових для окремого етносу планів-проектів поведінки і життєтворчості, світоглядних орієнтацій та цінностей, що реалізується через спільну мову, надбання культури, систему морально-етичних вартостей. Відтак особистісне зростання обов'язково передбачає інтегрування нового ментального матеріалу у свідомості. Природно, що

образ “Я” формується не без участі колективного несвідомого, як глибоко структурованого утворення особистості, і є “результатом відбитку “архетипу” багатовікового соціетального досвіду людського самопізнання, актуалізування всіх тих “образів – себе”, які створювалися попередніми представниками етносу” [7].

Такий підхід відкриває перед викладачами потужне джерело засобів самоусвідомлення, які можуть органічно увійти до його методичного арсеналу. Серед цих засобів особливе місце належить рідній мові: світовідчуття прашурів органічно транслюється в ментальне поле нащадків через актуальне мовлення, насичує самосвідомість усталеними формами розумової діяльності етнічної групи (асоціативні реакції, сенсорні еталони, моделі перцептивних дій, типові мисленнєві операції). Отож паремії і народні казки мають збагатити методичний арсенал педагога і скласти професійну аксіоматику його педагогічних технологій.

Трансформаційна парадигма освіти зорієнтована на суб’єктивну активність майбутнього педагога, адекватною формою якої у його культурному зростанні є професійне самовиховання гуманістично-демократичного спрямування. О. Кучерявий обґрунтовує чотири інтегральні характеристики такого самовиховання [3]:

А. Єдність свідомого (самоцінного, з особистісним смислом) ставлення майбутнього фахівця до системи знань про загальні та специфічні вміння (риси) і до самовиховання як до творчості, з одного боку, і професійної самосвідомості – з іншого; при цьому професійна свідомість презентована такими підструктурами:

– когнітивна – знання про себе, свій образ “Я” як майбутнього спеціаліста; - афективна – позитивне самовідношення, об’єктивне оцінювання себе за тими якостями, які вже склалися, і за потенційними можливостями особистісного розвитку;

– поведінкова – розробка “Я-концепції” професійного становлення і плану її реалізації засобами самовиховання.

Б. Спрямованість активності у самовихованні на формування інтегральної готовності до самостійної професійної діяльності.

В. Практична готовність до здійснення самовиховної вчинкової активності (компетентність у теорії і технології самовдосконалення, оволодіння спеціальними вміннями і навичками, пов’язаними з виконанням дій організації самовиховної роботи).

Г. Постадійний та різнорівневий характер організації професійного самовиховання як творчості.

Отже, концептуально-аналітичний огляд піднятої у статті проблематики дає змогу зробити такі **висновки**:

1) психологічна підготовка посідає винятково важливе місце у системі професійного навчання майбутнього спеціаліста;

2) виключне значення психології у професійній діяльності фахівця пов’язане з тим, що вона висвітлює найінтимніші, глибинні потреби і прагнення людини – від фізіологічних потягів до самоактуалізації;

3) професійна самореалізація особистості можлива лише за умов специфічного підходу до конструювання навчального курсу на засадах трансформаційної парадигми освіти, що на практиці означає:

– насиченість змісту навчання

проблематикою онтології людського буття,

— відтворення логіки розгортання навчального матеріалу відповідно до логіки побудови життєвого проекту особистості, ядром якого є формування “Я”-концепції,

— залучення засобів соціальної психіки для організації особистісного самопізнання у етнонаціональному функціональному просторі через міфи, легенди, казки, паремії, релігійну практику, досвід родинно-рольової ідентифікації особистості та сприяння мовленнєво-культурній самосвідомості;

4) психологічна підготовка майбутнього спеціаліста за сценарієм активного життєвого проектування спонукає до повсякденного трансцендування, що гармонізує весь комплекс впливів професійного навчання через зняття конфліктів між “Я екзистенційним” та “Я функціональним”. Трансцендування тут є засобом виховання готовності спеціаліста до над-рольового вчинку, його орієнтації на над-рольові цінності та вихід за межі рольового виконавчого мінімуму;

5) факт професійного самовиховання – це завжди практично зреалі-

зоване особистісне зростання для досягнення достойного життя у модусі “буття”.

1. Журавська Л. Концептуальні умови управління самостійною роботою студентів у вищих закладах освіти // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3, №2. – С. 105–106.

2. Корсак К. До проблеми парадигми сучасної національної освіти // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1, №4. – С. 20–21.

3. Кучерявий О. Засади організації професійного самовиховання майбутніх педагогів дошкільних закладів і початкової школи // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3, №2. – С. 115–116.

4. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: у 2 ч. / під ред. В.М. Доній, Г.М. Несен. – К.; 1997. Ч.2. – 936 с.

5. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Абрис, 1995. – 336 с.

6. Фурман А.В. Методологічна модель Школи розвитку // Рідна школа. – 1994. – №6. – С. 22–23.

7. Юрченко В. Формування “Образу-Я” особистості: етнопсихологічний аспект // Освіта і управління. – 1999. – Т. 3, №1. – С. 92–93.

Надійшла до редакції 25.01.2000.